

JEJICH KRAMAŘENÍ PŘESÁHLO VŠECHNY ÚNOSNÉ MEZE!

(Pohled na frekvenci poutí, jejich útlum a proměnu
v průběhu tří století na příkladu poutí do Hájků u Prahy)¹⁾

Kateřina PAŘÍZKOVÁ

Poutní místo Hájek u Červeného Újezda v okrese Praha-západ, kam se putuje již téměř 400 let za černou soškou Panny Marie, bylo záměrně uměle vytvořeno v oboře – bažantnici – na panství rodiny Žďárských ze Žďáru. Právě do této obory, po návratu z cesty do italského Loreta, umístil Florian Jetřich Žďárský se svou manželkou Alžbětou Koronou z Martinic dovezenou kopii dotýkané loretánské sošky jako poděkování za smíření s císařem a navrácení rodinných statků, za udělení baronský titul a konečně za narození očekávaného dědice. Soška je dnes umístěna v dosud nejstarší stojící loretánské stavbě v Čechách, ke které byl základní kámen položen 12. června 1623 a která krátce po svém založení přilákala řadu poutníků. Hájecká loretta byla stavěna mezi prvními stavbami tohoto typu u nás a po dokončení v roce 1625 byla poprvé vysvěcena kardinálem Harrachem.²⁾ Později bylo prokázáno, že její podoba není rozměrově přesnou kopií stavby z Loreta, a tak byla na pokyn zakladatele přestavěna a v roce 1630 Harrachem znovu vysvěcena.

K aktu založení loretty se váže rytina, zobrazující legendu o přenesení svaté chýše, na které jsou umístěny erby pánů ze Žďáru a Martiniců

1) Heslo z Ottova slovníku naučného říká, že: 1/ pout' jest vůbec cesta neboli putování, obzvláště pak putování k nějakému místu posvátnému nebo památnému za zbožným účelem; 2/ pout', latinsky festum patrocinii – jest slavnost na památku svatého, podle kterého se kostel nazývá. Při tom jest obyčejem dávat si dárky, obzvláště mezi mládeží (dávatí pouti). Heslo *Pout'* (kráceno), in: Ottův slovník naučný, XX., Praha 1903, s. 351.

2) O loretách, jejich historii a osudech podává podrobné informace Jan BUKOVSKÝ, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*, Praha 2000.

Obr. 1: Jednolist vydaný u příležitosti založení lorety v Hájku. NA Praha, fond Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, složka Žďárský ze Žďáru, i. č. 1421.

(obr. 1).³⁾ Lehce poškozená rytina je uložena v Národním archivu v tzv. Wunschwitzově sbírce. Obrázek je zřejmě nejstarším tiskem, který k poutnímu místu v Hájku existuje. Zobrazuje andílky nesoucí loretánský domek (snad nad Loretem), na tento výjev si ukazují dva poutníci. Pochybnost o Loretu je namístě, protože rytina je doplněna textem z Janova zjevení, kapitola 21, verš 3 „*Aj stánek boží s lidmi*“, ten však odkazuje na svaté město Jeruzalém.⁴⁾ Zde zřejmě tvůrce námětu zobrazil legendu o přenesení domku do Loreta, které spojil s jiným významným poutním místem, Jeruzalémem. Autor námětu, rytec ani tiskař nejsou uvedeni, datovat bychom ji tedy mohli k aktu založení hájecké loretý s ohledem na skutečnost, že v roce 1625 již stavba stála, byla vysvěcena, a tak by nic nebránilo jejímu skutečnému vyobrazení. Je jisté, že ihned po dostavění loretý byla tiskem i ústně šířena pověst o zázračném Hájku, nazývaném také Waldel či Silva Sacra. V roce 1626 byl vydán na náklady zakladatele spisek o Hájku sepsaný Václavem Burianem Jesenickým, ze kterého by také teoreticky mohla rytina pocházet. Kniha se v žádném výtisku nedochovala, již Antonín Podlaha sděluje, že „*nemohl se knihy v žádné pražské knihovně dopátrat*“.⁵⁾ Není tedy známo, zda vůbec nějaký obrázek obsahovala.

Oba erby zakladatelů loretý byly později umístěny nad vchodem do kláštera v Hájku, který u loretý založil Žďárského syn František Adam. Ke klášteru byl překvapivě k jeho umístění (mimo městské prostředí) uveden řád františkánů, existenčně podpořený donátorem výnosy z jeho statků. Celé 17. století stála pak hrabata ze Žďáru za rozvojem mariánského kultu v Hájku, po dosazení františkánského řádu k nově založenému klášteru také

3) Národní archiv (dále NA Praha), fond Sběrka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, složka Žďárský ze Žďáru, i. č. 1421.

4) Srov. Zjevení, kpt. 21 verš 1–3, „*1/ Potom viděl jsem nebe nové a zemi novou. Nebo první nebe a první země byla pomínula, a moře již nebylo. 2/ Aj já Jan viděl jsem město svaté, Jeruzalém nový, sestupující od Boha s nebe, připravený jako nevěstu okrášlenou muži svému. 3/ I slyšel jsem hlas veliký s nebe, řkoucí: Aj, stánek Boží s lidmi, a bydliť bude s nimi, a oni budou lid jeho, a on Bůh s nimi bude, jsa jejich Bohem*“. Bible svatá [online]. Dostupné z URL:< www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Zj21.php>, [cit. 27.3. 2012].

5) Václav Burian Jesenický byl kantor svárovské farní školy, knihu vydal pražský tiskař Pavel Sessius v roce 1626, nedochovala se, známe ji pouze z literárních pramenů, srov. Antonín PODLAHA, *Poutní místo Hájek s kaplí Loretánskou a klášterem františkánským – otisk z díla „Dr. Ant. Podlaha: Posvátná místa království českého, díl VII., str. 230–254.*“, s. 11. Zde také odkaz na další Sessiův tisk z roku 1630, na české zpracování spisu jezuitu Orazia Torselliniho *Lauretanae historiae libri V*, kde v dodatku píše o začátcích a prospívání kapličky Hájecké, s. 12.

františkánské tradice.⁶⁾ Spojením Žďárských s rodem hrabat z Martinic se dostalo klášteru významné záštity, později se k nim přidali Valdštejnové a další významné šlechtické rody.

Další rytina, jejíž ikonografický obsah neznáme, je zmiňována v tisku františkána Jindřicha Erazima Vitáska *Posvátná kaple Loretánská v Hájku*.⁷⁾ Jejím autorem měl být v roce 1630 významný pražský rytec Jan Smíšek (Smicheus),⁸⁾ obrázek byl opatřen nápisem „*Dům Lauretánský v Hájku nedaleko od zámku Červeného Oujezda, první v německých zemích léta 1623 vystavený, až do dnešního dne zázraky se stkví*“. I když zatím není známo, která rytina to byla, je jisté, že poprvé zobrazila hájeckou loretu.

První známý obraz hájecké lorety přináší až kniha Jindřicha Labeho, vycházející v roce 1689 nejprve latinsky pod názvem *Malus inter ligna silvarum* a o rok později také česky *Hájek svatý, milosti Boží a velikými dobrodiními Panny Marie krásně se zelenající*.⁹⁾ Rytina s loretánským domkem obklopeným klášterními zdi neodpovídá skutečnému rozestavění budov. Klášter je namalován již ve své finální podobě, kterou mohl mít v době vydání Labeho knihy, ale Santa casa zde stojí samostatně uprostřed dvora. Autor návrhu kreslil totiž ve třech rovinách: klášter uprostřed lesa, loreta a nad ní se vznáší Panna Maria, zde již doprovázená dvěma františkánskými světci, sv. Františkem a sv. Antonínem Paduánským. Rytina je první stranou Labeho latinského výtisku, uloženého v Národní knihovně¹⁰⁾ (obr. 2).

6) Srov. Martin ELBEL, *Triumf Nazaretský, Poutní slavnosti v Hájku u Prahy jako slavnosti františkánského řádu*, in: Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 593–601.

7) Jindřich Erazim VITÁSEK, *Posvátná kaple loretánská v Hájku, pro poutníky mariánské s vyobrazením Rodičky Boží a budovy klášterní*, Praha 1869, s. 8. Popisuje vznik lorety a kláštera, druhou polovinu knihy tvoří modlitby pro poutníky. V roce 1870 vychází v němčině pod názvem *Ein Ausflug nach Hájek-Waldel*. Česká verze dostupná na webu; Srov. *Posvátná kaple loretánská v Hájku* [online]. Dostupné z URL: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=24724>>, [cit. 2. 4. 2012].

8) O Smíškovi viz Jan ROYT, *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 347. Royt zde zmiňuje Jana Smíška působícího v Praze okolo roku 1630 a dále jeho syna Jana Kryštofa, činného v letech 1652–1663 tamtéž.

9) Jan Jindřich LABE, „*Hájek svatý, milosti Boží a velikými dobrodiními Panny Marie krásně se zelenající, nebo Historie Lauretánská Panny Marie v svatém lese dvě míle od Prahy za Bílou Horou ležícím, sebraná, a v dvojí díl uvedená od ctihodného kněze Jindřicha Labe, řádu sv. Františka 1690. S povolením vrchnosti. Výtiskl Jiří Laboun v Starém Městě Pražském ve velké Karlově koleji léta 1690.*“ Knihopis č. K04656.

10) NK 51 F 10, rytina je umístěna hned za předšádkou, fol. 1r.

Obr. 2: První rytina zobrazující loretu v Hájku z knihy Jindřicha Labeho, Hájek svatý, milosti Boží... z roku 1690, Národní knihovna Praha, sign. NK 51 F 10, fol. 1r.

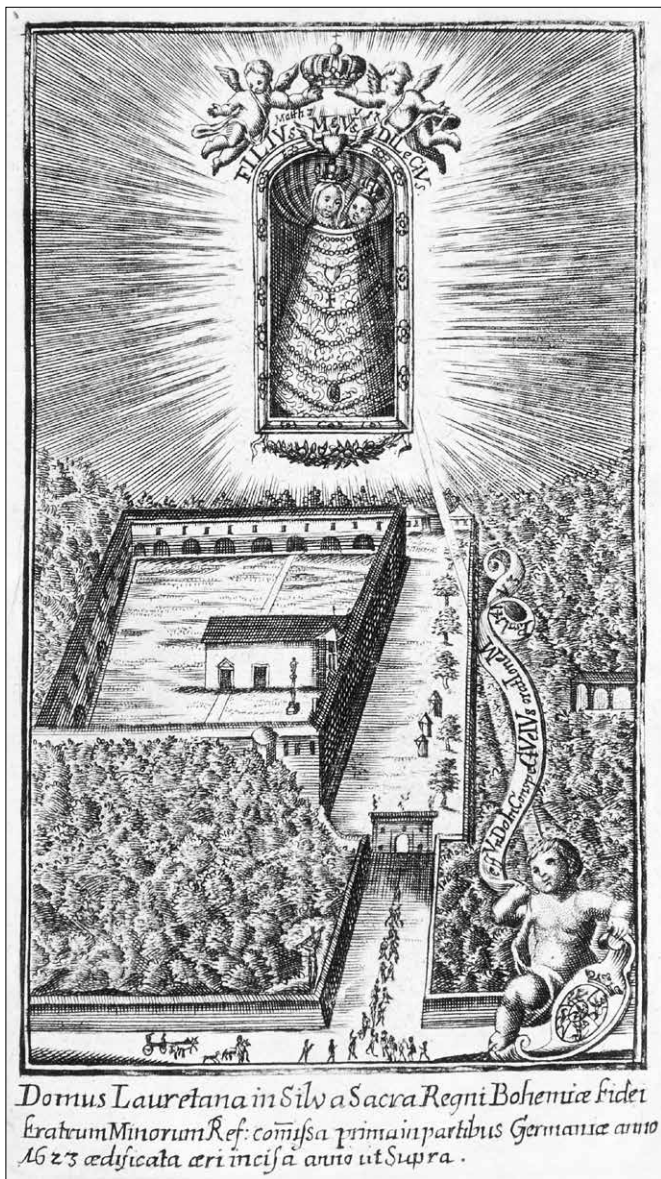
Skutečným cestovním průvodcem pro poutníka, směřujícího do Hájku, je kniha *Vůdce cesty všech pobožně putujících do Hájku svatého* z roku 1718, který vydal františkán Damascenus Marek.¹¹⁾ Nejen, že radí poutníkovi, jak má putovat, jak se na cestu připravit, s kým cestu podniknout, tedy v jaké společnosti je vhodné putovat, co se sluší udělat před odchodem, jak se má chovat a co se má modlit na cestě za milostným obrazem Panny Marie, ale popisuje přesné rozmístění soch a oltářů v areálu hájeckého kláštera. Autor k jednotlivým obrazům a sochám světců přidal vysvětlivky a příslušné modlitby a litanie tak, aby poutník nemusel svého světce hledat. Pomohl mu určit, zda je to opravdu ten, za kterým poutník přišel, a předepsal už konkrétní modlitbu, kterou může čtenář svou prosbu či své poděkování doprovodit.¹²⁾ K této knize je přiložena rytina, která poprvé zobrazuje hájecký areál v jeho skutečné podobě (obr. 3). Pana Maria je zde zobrazena bez františkánských světců s chronogramem, vztahujícím se k roku 1717 a nápisem z Evangelia sv. Matouše „*To je můj milovaný syn*“ (Matouš, 17–5). Druhý chronogram se vztahuje k roku 1718, tedy roku vydání knihy. Na mluvící pásce, kterou drží andělíček spolu se znakem Valdštejnů, je uvedena část žalmu č. 141, upraveného pro potřeby chronogramu. Ve volném překladu ve znění „*Vysílám při pohledu na ni svou modlitbu.*“¹³⁾ U téhož nakladatele (K. J. Hraba z Prahy) byl v roce 1723 vydán ještě desetistránkový spisek Jana W. Steidela z Greyffenwertu, *Lauretánský domeček w Swatém lese*, ten zůstal bez ilustrací.¹⁴⁾ Po vydání této knihy se další tisk o zázračném místě objevuje až po sto padesáti

11) *Weeg-Gefährt deren welche mit Frucht und Andacht die Gnadenreiche Mutter Mariam in dem lauretanischem Häuslein zwey Meil von Prag / in dem heiligen Wald besuchen wollen.* Alt- Stadt Prag/ gedruckt bey Carl Johann Hraba. (1718) Uloženo v NK 46 E 131.

12) Přesnější popis tohoto tisku viz Miloš SLÁDEK, *Bezpečnost místa svatého před starého hada jedovatostí*, in: Františkánský klášter v Hájku v literatuře 17. a počátku 18. století, Unhošť 2000, s. 4–6.

13) Přesné znění žalmu je „*effundo in conspectu eius lamentationem meam*“. Pro potřebu chronogramu je sloveso lamentatio nahrazeno oratio, v překladu je pak potřeba zohlednit, že se žalm v tomto případě vztahuje k hájecké Madoně, tedy při pohledu na ni, ne na něj. V soudobém překladu Písma došlo k posunu žalmů, nyní se jedná o žalm č. 142, Srov. *Liber psalmorum* [online]. Dostupné z URL: < http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova_vulgata_vt_psalmorem_lt.html >, [cit. 7.3.2012].

14) Zdeněk WIRTH, *Soupis památek historických a uměleckých v polit. okresu Kladenském*, Praha 1907, str. 28. Zde je soupis literatury, která do té doby o Hájku vyšla.

Obr. 3: Damascenus Marek, Weeg-Gefährt... – první skutečný obrázek hájeckého komplexu z roku 1718. Národní knihovna Praha, sign. NK 46 E 131.

letech, ačkoliv je prokázáno, že Hájek po útlumu, který poutnictví zasáhl na přelomu 18. a 19. století, poutníci opět hojně navštěvovali.¹⁵⁾

Všechny tyto tisky zmiňují proto, že byly vydány a posléze rozdávány, případně prodávány na poutním místě z důvodu, aby šířily jeho slávu a pověst jako nově vzniklého a později hojně navštěvovaného zázračného poutního místa. Patřily vlastně k prvnímu známému „poutnickému zboží“. Další tiskovinou, která byla v Hájku rozdávána či prodávána, byla kázání, pronesená v Hájku při slavnostních poutích a samozřejmě jednolisty s rytinami.¹⁶⁾ Jeden z těchto listů přinesla v roce 1735 ze své pouti do Hájku svému muži Marie Anna von Wunschwitz, jak si poznamenal na jeho versu, než ho uložil do své sbírky.¹⁷⁾ Dalším artiklem byly svaté obrázky, dochované v různé kvalitě s několika opakujícími se náměty v muzejních a soukromých sbírkách. Jeden vyřezávaný dřevěný štoček, určený k jejich tisku a pocházející pravděpodobně z 18. století, je uložen ve sbírkách Slánského muzea.¹⁸⁾

Poutě v 17. a 18. století

Poutě, probíhající v Hájku v 17. a 18. století, jsou zaznamenány v dochovaných klášterních pamětních knihách, ty ale ještě nehovoří o stáncích a prodejcích, více popisují slavnostní výzdobu a významné kazatele při velkých akcích, zejména při oslavách 100. výročí založení loretu.¹⁹⁾ První zápis o pravidelně přicházejících procesích, který byl nalezen, je v knize *Pořádek služeb Božích konventu v Hájku z r. 1774*.²⁰⁾ Jednalo se o příchodí

15) Až v roce 1869 vyšla zmíněná kniha J. E. VITÁSEK, *Posvátná kaple loretánská*. O tisku poutní literatury na počátku 19. století srov. Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny*, Praha 1945, tabulka č. 3, s. 95 a tabulka č. 11, s. 310. Populární díla o mariánské účtě začala být znovu vydávána, ale už ne v tak velkém rozsahu jako v polovině 18. století. V přehledu česky vydávané katolické literatury uvádí J. Jireček pro 17. a 18. stol. celkem 81 titulů s poutní tematikou, pro konec 18. a začátek 19. stol. již pouhých 17 titulů, mezi kterými se Hájek pravděpodobně neobjevil.

16) Srov. M. SLÁDEK, *Bezpečnost místa svatého*, s. 8.

17) NA Praha, fond Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, složka Žďárský ze Žďáru, i. č. 1421.

18) Vlastivědné muzeum ve Slaném, i. č. 593, rozměr 9,5 × 6 × 2 cm. Štoček nese znaky značného opotřebenosti. Do muzea se dostal prostřednictvím františkánského kláštera ve Slaném, který udržoval s Hájkem kontakt.

19) Podrobný popis slavností viz M. SLÁDEK, *Bezpečnost místa svatého* a M. ELBEL, *Triumf Nazaretský*.

20) NA Praha, fond Archiv české františkánské provincie (dále ŘF), kniha č. 201, i. č. 594 Pořádek služeb Božích konventu v Hájku z r. 1775 + kalendář

z okolí (Svárov, Hostouň, Lidice, Hostivice, Tachlovice, Hořelice, Úhonice, Beroun, Unhošť) během pěti významných svátků, není mezi nimi Praha. O jednotlivých návštěvnících pak leccos napoví *Kniha významnějších návštěvníků Lorety 1718–1736*, dochovala se však jen tato jediná.²¹⁾ V pamětní knize Farního úřadu Hostivice zápisy z let 1747–1751 dokazují, že bylo vyplaceno kantorovi každoročně 35 krejcarů za muzicírování o svátku Božího těla a při ostatních obvyklých procesích.²²⁾

Stánek, který byl v areálu kláštera počátkem 18. století, měla zcela určitě na starosti svíčková žena, tzv. *candelatrici*, která prodávala a obstarávala vosk, resp. svíčky. Měla na starosti osvětlení kaple a ostatních oltářů, za které dostávala po příchodu návštěvníků zaplacené. V Národním archivu jsou uloženy dvě účetní knihy, zachycující její příjmy a vydání za svíce a vosk a také přehled jejích dluhů, zřejmě vůči konventu.²³⁾ První je vedena v němčině, nemá žádný úvod a rovnou začíná zápisy z roku 1747, na počátek zápisu je převedeno konečné vyúčtování roku 1746. Z toho vyplývá, že záznamy o nákupu a prodeji vosku a svící byly vedeny již dříve, pouze se nedochovaly. Kniha končí v roce 1795. Druhá kniha začíná až rokem 1833 a je vedena latinsky nepřetržitě až do roku 1898. V této knize jsou uvedeny mezi příjmy také částky, které obdržela svíčková žena od příchodících procesí (jmenovitě je zaznamenáno každoročně přicházející procesí z Unhoště a Hostivice, od roku 1837 se objevuje Loděnice, 1840 Tachlovice, 1842 Úhonice a Chýně). Není ale jasné, zda jim svíčky prodávala, či obdržela almužnu na jejich pořízení a rozsvícení v kapli. V každém případě uvádí kniha každoroční přehled příchodících procesí z okolních vsí a městeček, ale pouze mezi lety 1833–1846, pozdější zápisy jsou již pouze stručné záznamy obdržených a vydaných finančních částek.

Provoz kláštera i příchod poutníků omezily na konci 18. století známé reformy Josefa II., které měly na Hájek dopad několikerý, za prvé na samotný klášter, řeholníky a jejich život, a za druhé na provoz a frekvenci procesí a poutí. Sekularizační nařízení z 12. července 1783 nařizovalo zrušit

svátků a narozenin dobrodinců tohoto konventu z r. 1781 – titul knihy zní *Ordo divinorum in conventum Hajecensi* – nečíslováno. Záznamy se vztahují k roku 1774.

21) NA Praha, fond ŘF, *Kniha významnějších návštěvníků Lorety 1718–1736*, i. č. 214.

22) Státní okresní archiv Praha-západ (dále jen SOkA Praha-západ), fond Farní úřad Hostivice, kniha č. 1, *Liber Memorabilium* (1734–1857).

23) NA Praha, fond ŘF, kniha 219 (1717–1795) a kniha 220 (1833–1898).

kostely a kaple, které byly takzvaně navíc, tedy nebyly farní či filiální.²⁴⁾ Následovaly hojné reformy proti rituálním zvyklostem, osvícensky nazvané reformy proti pověřivosti, magickým praktikám či zázrakům (zákaz zvonění proti bouřce, zákaz žehnání chleba a jiných plodin, zákaz zdobení soch, zákaz veřejného vystavování relikvií, včetně jejich dotýkání a líbání). Co se poutí a procesí do Hájků týče, guberniální oběžník ze dne 17. května 1782 připomíná, že prodej odpustků podléhá císařskému schválení. V září byl vydán zákaz prodeje zboží uvnitř chrámů, krámky s devocionáliemi musely být z kostelů a v listopadu téhož roku i z poutních míst odstraněny „před bránu“. (Což se ostatně opakovalo o sto let později, tentokrát z vůle samotných františkánů, viz další kapitola). Poutě a procesí byly silně regulovány s poukazem na to, že odvádějí pracující lid od řádné práce, v neděli od řádných bohoslužeb. Byla povolena pouze procesí konaná v prosebném týdnu, při nichž byla nošena svátost (teoforická procesí, např. o Božím těle) nebo ta, která měla zvláštní episkopální schválení. Guberniální oběžník z 21. března 1784 umožňoval místním duchovním konání dvou dalších procesí ročně, ta se musela konat v době zasvěcených svátků, ale mimo neděli. Při procesích však nesměly být nošeny sochy, kříže, ani cechovní korouhve.²⁵⁾ Od 7. ledna 1785 měly být na základě nařízení odstraněny z chrámů postranní oltáře, obětní tabulky, obrazy a sochy, což vlastně v některých formách už upravoval nový bohoslužebný řád, v Čechách platný od 1. května 1784.²⁶⁾ K témuž můžeme ještě přiřadit zákaz stavění jesliček a Božích hrobů.

Zde stojí za zmínku, že klášter v Hájkách byl v průběhu reformy 11. ledna 1786 zrušen, ale nařízení o jeho uzavření bylo v létě téhož roku odvoláno. Ještě jednou byl klášter zrušen o tři roky později, 13. května 1789, toto rozhodnutí bylo opět odvoláno.²⁷⁾ Tato existenční nejistota zřejmě poutnímu provozu také moc nesvědčila. Téměř celý lidský věk pak trvalo, než se kláštery tak zotavily z josefinských zásahů, že dosáhly přibližně stavu z roku 1780.²⁸⁾ Poutní místa se začala pomalu obnovovat teprve ve dvacátých

24) Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby, česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 227

25) Z. R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu*, s. 228.

26) *Tamtéž*, s. 229.

27) František Klemens MINAŘÍK, *Poutní místo Hájek u Prahy s kaplí loretskou a exercičním domem*, Praha 1941, s. 9.

28) E. WINTER, *Josefinismus*, s. 122. V polovině 19. století se znovu o reformu klášterů v Rakousku na žádost papeže Pia IX., který věřil, že je reforma nutná, pokusil pražský kardinál Schwarzenberg, aby zjistil, že kláštery se vůbec nechtějí nechat zreformovat a každý pokus o reformu přijímají jako zlo

letech 19. století, některá už zůstala definitivně uzavřena. Poutě v Hájku se obnovit podařilo, podle pamětní knihy z hostivické farnosti víme, že se tam konala od roku 1812 pravidelná prosebná procesí za dobrou úrodu.²⁹⁾

Průběh poutí v 19. století

Poutě do Hájku pokračovaly i v průběhu 19. století, ačkoliv pamětních knih s údaji o přicházejících poutnících a procesích se mnoho nedochovalo. Zatím nebyla objevena ani žádná zmínka o oslavách 200. výročí založení kaple v roce 1823. V druhé polovině 19. století se poutě do Hájku konaly už pravidelně. Roku 1856 vydal papež Pius IX. nové plnomocné odpustky, ty měly být udělovány věřícím, kteří navštívili kostel františkánského kláštera v Hájku o sedmi jmenovaných mariánských svátcích v době od prvních nešpor do západu slunce.³⁰⁾ Dalším svědectvím o příchodu poutníků jsou účty. V každoročních zprávách, podávaných kongregaci pravidelně v měsíci srpnu, je uváděn přehled milodarů, vybraných do kasiček různě rozmístěných v areálu.³¹⁾ V roce 1772 byly tyto pokladničky pouze dvě, nazvané *cassa Lauretana* a *cassa Capellarum*, v roce 1845 již čtyři a v roce 1866 jejich počet vystoupal na sedm. I to je snad důkazem toho, že poutní místo navštěvovalo v průběhu 19. století stále větší množství poutníků. Mimo již jmenovaných procesí z okolních městeček a vesnic chodila překvapivě do Hájku také procesí z Dobříše a Příbrami, doprovázena havířskou hudbou.³²⁾ Riegrův slovník naučný se k roku 1863 o Hájku zmiňuje jako o poutnickém místě, oblíbeném Pražany k letním vycházkám.³³⁾

Jeden z již zmíněných starých tisků o Hájku musel o poutích v Hájku prodávat pražský písničkář František Hais (1818–1897). Ten popsal ve svých pamětech, jak v Sirkové ulici proti domu U pěti korun v krámku u starého Izraele, prodávajícího očtené knihy a starý papír, zahlédl „*dva balíky starého papíru, čtu ten arch, ono to bylo právě celé dílo, popsání*

a ne snahu uvědomit si své původní určení a nutnost přizpůsobení klášterního života duchu doby a společenským změnám.

29) SOkA Praha-západ, fond Farní úřad Hostivice, Pamětní kniha č. 3, *Památník 1836–1944*.

30) NA Praha, fond ŘF, Listiny, i. č. 383, Řím 27.5.1856.

31) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2619 – *Hájek: zprávy podávané kapitulám a kongregacím*, nepag. Od počátku 20. století je ve zprávách vykazována pouze celá vybraná částka, už tam není dělení na jednotlivé pokladničky.

32) Eva RYŠAVÁ (ed.), *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818–1897*, Praha 1985, s. 288.

33) Heslo *Hájek*, in: Riegrův slovník naučný, III, Praha 1863, s. 579.

*o základu chrámu a kláštera loretánského v Hájku, bylo to tuze dojemny*³⁴⁾ Hais vypráví, jak balíky koupil, doma se ženou a s dětmi složili z archů knížečky, které sešili a opatřili obálkou z barevného papíru a následující den je na Zelném a Vaječném trhu začal prodávat. Stalo se tak v roce 1847, a protože to bylo před svátkem Narození Panny Marie (8. září), kdy se konala v Hájku pouť, domluvil se se zpěvákem, který tam vedl pražské procesí, že jej na cestě doprovodí. V Hájku pak před oltářem sv. Antonína knížečky mezi jednotlivými pobožnostmi všechny během dvou dnů rozprodal, byl prý o ně velký zájem. To by dokazovalo, že v té době opravdu nebyl o Hájku vydán žádný tisk, který by se prodával, takže poutníci rádi skupili Haisem objevené výtisky. Podle jeho slov jich bylo sedm set. Knížky nenesl sám na zádech, ale naložil je za desetník na vůz perníkáře, který do Hájku odjížděl den před poutí. Perníkové zboží byl tedy další artikl prokazatelně prodáván o pouti v Hájku v polovině 19. století. Přinést domů něco z pouti se tehdy říkalo – „*dát pouti*“ – tedy dát dárek koupený při poutěových slavnostech.³⁵⁾ Z Haisových pamětí také víme, že v roce 1848 prodávala jeho žena poprvé v Praze o pouti sv. Alžběty (17. listopadu) figurky, kterým říkala panáci a jeptišky. Její muž se tehdy velmi divil, že bude o svátku prodávat hračky, protože v té době bylo obvyklé stavět pouze krámky s obrázky a perníkovým zbožím a hračky se prodávaly jedině o sv. Mikuláši.

Zmíněné paměti jsou dnes cenným pramenem, písničkář a flašinetář František Hais v nich podává poměrně podrobný obraz o způsobu konání poutí v druhé polovině 19. století. Právě on to byl, kdo vodil jako zpěvák poutě z Prahy na Svatou Horu, do Staré Boleslavi a do Hájku. V Praze se dokonce říkalo, že nevede-li procesí Hais, pouť se nevydají.³⁶⁾ Od něj tedy víme, že pražská procesí do Hájku chodila až v září (na Boží tělo se chodilo z Prahy na Svatou Horu, v srpnu do Staré Boleslavi). Pořadatel procesí měl na starosti vedle provozu i jeho financování, musel vybrat od účastníků poplatky, kterými se přispívalo farářů jak za vyprovázení (tedy mši svatou s varhanami, požehnání a farářovu cestu k městské bráně), tak za vítání před cílem, to znamená správcům svatého místa, za to, že příchozí procesí slavnostně uvítali a pustili do areálu. Dnes bychom řekli, že si poutníci

34) Rukopis pamětí Františka Haise je uložen v Knihovně Národního muzea, sign. V H 51, *Fr. Haiss. Životní děje*. Většinu z tohoto rukopisu vydala E. RYŠAVÁ, *Vzpomínky pražského písničkáře*.

35) Podrobněji o dárčích z poutí, jejich vývoji, rozdělení a významu uvádí Luboš KAFKA, *Dárek z pouti – poutní a poutěové umění*, Praha 2009.

36) E. RYŠAVÁ, *Vzpomínky pražského písničkáře*, s. 16.

vlastně zaplatili vstupné. V poplatku na uvítání bylo zahrnuto také na mši svatou a na zvonění. Před samotnou poutí bylo potřeba nejprve požádat faráře, aby cestu na pouť při Bohoslužbách ohlásil, lidi sezval a v den konání procesí je také s požehnáním v slavnostním průvodu vyprovodil. Za branou čekaly na poutníky najaté vozy, na které se naložily pomůcky, potřebné pro slavnostní průvod, tedy korouhve, nosítka s ozdobenými sochami svatých a obrazy, dále uzlíky s jídlem a se svátečním oblečením na převlečení. Průvodce a také zpěvák, tzv. *celfotr*, pak pronesl ke shromážděným řeč, ve které vysvětlil pravidla pouti a její program, a mohlo se vyrazit. Zpěvák bral většinou s sebou pomocníka, se kterým se ve zpěvu a modlitbách střídali. Na nošení korouhví a obrazů svatých, upevněných na žerdi, najímal za úplatu silné chlapce. Korouhve a obrazy patřily většinou zpěvákovi, pokud si je od někoho nepronajal. Hais si je například částečně sám vyrobil a částečně nechal ušít u jeptišek a namalovat u profesionálního malíře. Když jako starý rozprodával svůj majetek, nemaje na obživu, byly poutní korouhve to poslední, co prodal. Konečně podle korouhví se jednotlivá procesí poznávala a poutníci tak věděli, kde se jejich skupina právě nachází, či že už pokračuje v cestě. Ozdobenou sochu Panny Marie nosily v průvodu slavnostně oblečené družičky, sochu sv. Anny pak starší ženy. Družičky si Hais před poutí sjednával, a pokud nešly s procesím také jejich matky, nesl za ně v průběhu cesty odpovědnost. (Korouhve a sochy mohly patřit i pořádacímu kostelu či farnosti, ty pak byly v procesí neseny až do cíle, pokud ho doprovázel po celou cestu sám farář, jinak se po slavnostním vyprovázení vrátily zpět do kostela.)

Průběh konání poutě v Hájku se stále opakoval. Večer před poutí bylo v šest hodin požehnání a litanie „*a po požehnání lidé se rozešli mezi krámy a také do hospody na polívky, též na kávu, poněvadž je tam tisíce lidu a jen jediná hospoda, že nemůže tolika lidu obsloužit, tak se vaří vůkol celou boží noc a prodává*“.³⁷⁾ V Hájku probíhala v předvečer svátku tzv. Svatá noc, kterou každý trávil po svém, předpokládalo se, že v modlitbách a rozjímání. Také se ještě museli stihnout poutníci před ranní mší vyzpovídat. Celou noc hořely ohně, u kterých se mohli ohřát, přespávalo se většinou v ambitech či pod širým nebem v okolním lesíku. Ráno začínala první mše v 6.00 hodin, druhá v 8.00, hlavní zpívaná pak byla po kázání v 10.00 hodin. Poté se poutníci rozloučili a vraceli se zpět domů. I návrat z pouti byl slavnostní událostí, procesí se před branou do města opět upravilo, nazdobilo a v průvodu

37) E. RYŠAVÁ, *Vzpomínky pražského písničkáře*, s. 142.

došlo zpět do domácího kostela, „*kde družička konala dosti hlasitě a zřetelně na poděkování za šťastné navrácení nábožnou řeč*“.³⁸⁾

V roce 1866 řádila v kraji cholera, proto přišlo týden před hlavní poutí kvardianovi nařízení z okresního hejtmanství v Unhošti, aby z hygienických důvodů zabránil během Svaté noci přenocování poutníků v ambitech a pod širým nebem na klášterních pozemcích. Zejména proto, aby se mezi nimi díky očekávanému chladnému počasí nemoc nešířila. Pořádání samotné slavnosti úřady zakázáno nebylo.³⁹⁾

Ne vždy se konání poutí setkalo s kladným ohlasem. V roce 1870 sepsal Josef Vlček (mladý rolník z Litovic z čísla 10, jak jej identifikuje Hostivická farní kniha) provolání, které vydal nákladem Josefa Baráka a tiskem doktora Eduarda Grégra v Praze.⁴⁰⁾ Jedná se o čtyřstránkový tisk, podepsaný Josef V. Vlček Podbělohorský, který se nevybíravým způsobem vyjadřuje o františkánech v Hájku a zdejších praktikách; o tom, jak poutníka jako tu ovečku ostříhají dohola, protože musí odevzdat své peníze na modlení, na mši svatou, na šatečky Panně Marii a za nekvalitní obrázky, které si odnáší domů. Kramáři zase že musí platit klášteru tzv. „*flasterkelt*“ neboli poplatek z místa a kvardián se pak raduje, kolik že to vybral peněz.⁴¹⁾ Spisek je plný omylů a až přehnané kritiky, nedá se ale říci, že by v některých bodech neměl Vlček pravdu. Například kvalita tisku svatých obrázků v druhé polovině 19. století značně poklesla. Svatá noc, překřtěná Vlčkem na „*noc kramářskou*“, protože tehdy prý mají obchodníci s uzenkami a pivem žně, neprobíhala v některých případech asi také moc zbožně. Hluk a povyk poutníků v přilehlém hájku v jejím průběhu vedl později hájeckého kvardiána k omezení stánkařů a zákazu vstupu do lesa okolo kláštera. Ve zprávách, které se o tomto opatření zmiňují, je dokonce psáno, že muselo být zamezeno přístupu obecnstva do lesa pomocí četníků.⁴²⁾ Ohlas na spis Josefa Vlčka ze strany františkánů není znám, ale Hostivický farář se o něm s patřičným nesouhlasným komentářem zmiňuje ve farní pamětní knize.⁴³⁾

38) *Tamtéž*, s. 303.

39) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2620, Pouti, Hájek – bohoslužby, pouti, duchovní cvičení 1689–1936.

40) Josef V. Vlček PODBĚLOHORSKÝ, *Klášter františkánský v „Hájku“*, Praha 1870, s. 1–4. Uložen v Knihovně Národního muzea, sign. 69 c 28.

41) V té době byl kvardiánem v Hájku P. Kristian Mykura (†1884).

42) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2620, Pouti, Hájek – bohoslužby, pouti, duchovní cvičení 1689–1936, dopis františkána Hippolita z. 9. června 1910.

43) SOKA Praha-západ, fond Farní úřad Hostivice, Pamětní kniha č. 3, s. 53.

Poutě ve 20. století

Poutě, konající se na počátku 20. století, byly dál pečlivě sledovány úřady. V roce 1902 nařizuje kladenský okresní hejtman starostovi obecního úřadu v Červeném Újezdě dohlédnout na hygienická a zdravotní opatření, týkající se příchodu poutníků do Hájku. Zajímavé je, že povoluje ubytování pouze v kamenných domech, nikoli v ambitech či „pod širákem“, a to ještě pro muže a ženy zvlášť, pokud nebyli sezdáni. Místnosti určené k nocování mají být označeny počtem povolených míst pro nocleh a spolu s poutnickými záchodky musí být před každou poutí komisionálně ohledány a shledané zdravotní závady ihned odstraněny. V sále má mít každý poutník k dispozici 4 m² plochy. Spaní v povozech je povoleno pouze kramářům, za předpokladu, že mají tyto vozy uzpůsobeny k bydlení. Odpovědného za dodržení všech opatření činí hejtman vedle místního starosty také vůdce procesí, ten má dále za povinnost ohlásit veškeré nemoci shledané mezi poutníky, v případě jejich čtenějšího výskytu přivolat lékaře a vyhotovit jmenný seznam nemocných i s jejich bydlištěm. O tři roky později přichází z okresního hejtmanství další nařízení o dodržování nedělního klidu o poutích, na základě kterého krajský úřad v Unhošti povoluje sváteční prodej pouze kramářům s potravinami a devocionáliemi, a to v době od 8 do 16 hodin.⁴⁴⁾ To znamená, že omezuje či přímo zakazuje provozování ostatních aktivit, jako např. kolotočů, houpaček a jiných kratochvilných, v té době již velmi oblíbených atrakcí.

„Milý bratře! As před několika týdnů byla jedna kramářka u p. provinc. s prosbou, aby za 30 K, které vám odvede při poutích mohla vybírat poplatky ze stánků. Co to znamená, to vám v krátkosti vyličím. Před P. Gilbertem měli kramáři stánky na našem dvoře a v ambitech a přístup do lesa. Po velkých bojích obmezil P. Gilbert kramáře, aby na našem dvoře boudy nestavili a zamezil obecnstvu přístup do lesa pomocí četníků. Kramáři museli stavět boudy před vchodem kláštera a patří-li to místo obci, tedy obec na silnici mohla vybírat poplatek. Škoda že nežije fa Egid, ten by Vám mohl vypovědět, co škody a mrzutosti natropili kramáři, dokud mohli na klášterní půdu. Toto pro memoria! Spozdravem Váš odd. fa Hippolit, Praha 9/6 1910.“⁴⁵⁾ To je obsah dopisu, který byl z pražského provincialátu odeslán kvardiánovi do Hájku. Jasně z něj vyplývá, že františkánům začaly na konci

44) NA Praha, fond. ŘF, karton 119, i. č. 2619 – Zprávy podávané kapitulám a kongregacím.

45) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2620, Pouti, Hájek – bohoslužby, pouti, duchovní cvičení 1689–1936.

19. století stánky v areálu kláštera vadit, zřejmě z toho důvodu, že stále více odpoutávaly pozornost účastníků od duchovního poslání pouti. To potvrzuje i zápis z policejního hlášení, který vznikl později, až ve třicátých letech minulého století, o pouti na Skalce u Mníšku pod Brdy: „malé procento, jako každoročně, bralo účast na bohoslužbách, zato většina účastníků se procházela mezi stánky trhovců a v blízkém lese“.⁴⁶⁾ Pout' byla pro mnohé vlastně příležitostí k výletu s určitým cílem, její církevní ráz už byl pouze symbolický, stávala se více událostí společenskou a zdrojem zábavy.

Dochovaný seznam poplatků ze stánků, které se odváděly klášteru v Hájku v letech 1911–1913, zaznamenal jména a bydliště stánkařů, kteří tehdy obdrželi povolení kláštera rozestavět své krámký na jeho pozemcích, a to pouze na přístupových cestách, mimo jeho obezděný areál (obr. 4).⁴⁷⁾ Od stánkařů, kteří stáli na obecním, vybírala peníze obec a jí také připadla povinnost udělit boudařům povolení. Seznamy poplatků se dochovaly k poutím o Božím Těle, Porciunkuli (2. srpna), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), Narození Panny Marie (8. září), v té době hlavní hájecké pouti, a konečně k pouti Jména Panny Marie, která se konala vždy za týden po hlavní pouti. Za stánek postavený o hlavní pouti se vybíraly celé 2,– Kč, při ostatních po 70ti haléřích. Průměrně se poutí zúčastňovalo okolo patnácti stánkařů, pouze o té hlavní bylo napočítáno přes třicet stánků. Podotýkám, že máme podchyceny pouze obchodníky stojící na klášterních pozemcích. Stánkaři přijížděli z bezprostředního okolí (Unhošť, Kladno) a z Prahy, o hlavní pouti i z Příbrami.

Pro poutníky bylo v té době vydáváno mnoho tiskovin, které se prodávaly o poutích nebo byly přímo k dostání v areálu kláštera. V roce 1911 a dříve tiskla pro Hájek pohlednice firma Cyrilometodějská knihtiskárna V. Kotrba v Praze II, Pštrosově ulici. Později to byly Grafické podniky Koppe-Bellmann a.s., se sídlem v Praze v Husově třídě na Smíchově, které tiskly především svaté obrázky. V roce 1931 převzala od této firmy tisk obrázků firma Steinbrenner Vimperk. Téhož roku bylo pořízeno pro klášter nové vydání 4 000 kusů poštovních pohlednic poutního místa Hájek,

46) SOkA Praha-západ, fond Praha venkov 1927–1942, karton 663, i. č. 513, sig. VII/20a.

47) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2620, Pouti, Hájek – bohoslužby, pouti, duchovní cvičení 1689–1936. Soupis stánkařů, jejich bydliště a výše odvedeného poplatku se zachoval pouze z let 1911–1913 v počtu dvanácti kusů. U jmenovaných není uvedeno, s jakým zbožím tenkrát obchodovali. Jména se však pravidelně opakují a je pravděpodobné, že v záznamech živnostenského úřadu bychom mohli jejich povolení k obchodu či výrobě určitého zboží dohledat.

1911

Loplatky se dárkami, stýběch
 s námi kláštera frankisk. v Praze, a pouti velké
 Narození Panny Marie, které vyběra
 p. Krausová z Unhoště,

8. září 1911 (pro 2 Kor.)

jméno pp majitel	od koho?	Kor	hal
p. Ševčík	z Unhoště	2	-
Frant. Chlápek	Brata	4	
Havelková	Příbram	2	
Štuksová	Příbram	2	
Denková	Příbram	2	
Dandová	Příbram	2	1/2
Vlčičková	Příbram	2	
Procházková	Příbram	2	
Pebák	Příbram	2	
Leřická	Příbram	2	
Novotná	Brata	2	
Landová	Kladno		60
Landová	Kladno		60
Prušová	Kladno		61
Pelcová	Kladno		10

Obr. 4: Seznam stánkařů o pouti Narození Panny Marie v roce 1911. NA Praha, fond RF, i. č. 2620.

na kterých byly zachyceny různé motivy z exteriéru i interiéru kláštera a loretý.⁴⁸⁾ Zatím se mi podařilo zdokumentovat z této série pět různých námětů.⁴⁹⁾

Další pohlednicí, která byla pro Hájek vydána, je reprodukce barokní rytiny od Rehoře Baltzera z poloviny 18. století. Na rubu s textem: „*Svatý dům Loretánský u p.p. Františkánů v Hájku, 2 Mile od Prahy, první v král. Českém Léta 1623 vystavený.*“ Tiskárna, která pohlednici vytiskla, není uvedena, chybí i datace.⁵⁰⁾

K příležitosti oslav 290. let trvání hájecké loretý bylo vydáno nákladem konventu 3 000 výtisků knížky „*Poutní místo Hájek*“, jejímž autorem byl biskup Antonín Podlaha.⁵¹⁾

Kniha je vlastně takovým moderním průvodcem poutníka. Její obsah tvoří popis poutního místa a okolí, jeho historie a zázraků, které se zde udály, poté následuje výčet zdejších poutí včetně rozpisu pořádku služeb Božích a nakonec několik praktických upozornění. Především na možnost obcerstvení: „*Obcerstvení tělesné v Hájku lze si opatřiti v „Hostinci“ („Hájecká hospoda“) cis. dvora, jehož místnosti r. 1912 vhodněji upraveny byly, aneb v novém (z r. 1911) domě pana Ant. Frijofa. – Předběžné zamluvení jest záhodné na zdejší samotě. Bezpečněji však učiní, kdo se sám potravou opatří.*“ Dále je zde zmíněna nejbližší poštovní úřadovna, tehdy v Unhošti, „*jejíž pěší posel každý den, vyjímaje neděli, mezi 2. a 3 hod. odpo. v Hájku poštovní zásilky dodává a přijímá.*“ Nechybí také zmínka o veřejné dopravě, v okolí se nacházely dvě železniční zastávky. Litovice na Duchcovské dráze a Jeneč na Buštěhradské. Železnice vůbec urychlila a také zkrátila poutníkům putování. Na významné velké poutě, např. na Svatou Horu, byly ze zdejší oblasti vypravovány dokonce celé zvláštní vlaky. Svědčí o tom zápisy ve farních pamětních knihách, či v dochované korespondenci, ve které si jednotlivé farnosti sdělovaly, za jakých podmínek cestu pořádají a nabízejí ostatním spoluúčast.⁵²⁾ Pěší procesí však nepřestala k hájecké loretě putovat. Jako rekordman sem v roce

48) NA Praha, fond. ŘF, karton 119, i. č. 2619 – Zprávy podávané kapitulám a kongregacím.

49) Nejvíce pohlednic je uloženo v NA Praha, fond ŘF, karton 127, i. č. 2659 – Hájek: fotografie kláštera, loretánské kaple, řeholníků, kresby, objednávky svatých obrázků. Některé pohlednice se nacházejí v soukromých sbírkách, ještě stále se dají, stejně jako svaté obrázky, najít v antikvariátech.

50) *Tamtéž.*

51) NA Praha, fond ŘF, karton 119, i. č. 2619 – Zprávy podávané kapitulám a kongregacím ze dne 6. září 1913, náklad činil 366,- korun.

52) SOKa Praha-západ, fond Frani úřad Tachlovice, i. č. 63 – Korespondence, nečíslováno.

1912 přišel již po šedesáté druhé vůdce s procesím z Líšnice, ten putoval do Hájku pravidelně od roku 1849.⁵³⁾ Dalším pravidelným procesím byla votivní procesí z Hostivice, putující do Hájku každoročně od roku 1812. Slavnostní procesí měla svá pravidla, někdy dokonce předepsané řazení. Za korouhvemi chodili muži a jinoši ve čtyřstupu, za nimi hudba, následována družičkami, za kterými šli duchovní. Průvod pokračoval ženami a dívkami v osmistupech.⁵⁴⁾ Že byli všichni účastníci slavnostně ustrojeni, není snad třeba zdůrazňovat.

Až do první světové války se poutě v Hájku odehrávaly vždy ve svátek Narození Panny Marie, bez ohledu na to, na který den v týdnu svátek připadl. Teprve mezi válkami došlo k posunu jejich konání na první neděli po tomto svátku.

V roce 1923 proběhlo 300. výročí založení loretu bez velkých oslav, žádné výjimečné akce nejsou k tomuto roku v klášterních knihách zaznamenány. Zato v roce 1926 se konalo v Hájku velké shromáždění katolické mládeže, účast se odhaduje na 6 000 osob. Reportáž o pouti, která proběhla dne 12. září, přinesly Lidové listy.⁵⁵⁾ Účastníky svázely na setkání zvláštní vlaky a autobusy z Prahy, Kladna a ze Slánska, procesí z blízkého okolí dorazila pěšky. Dopoledne bylo zasvěceno zpovědím a bohoslužbě, odpoledne řečníkům, mezi kterými se objevilo i několik poslanců. Jednalo se vlastně o „*sjezd okrskový tohoto druhu první*“, na kterém bylo vysloveno přání, aby se Hájek stal střediskem náboženského a kulturního života celého okolí. Tento novinový článek přepsal po několika letech do klášterní pamětní knihy páter Benno.⁵⁶⁾ Poslední nedokončená věta zápisu „*Jak to dopadlo v letech 1927, 1928 a 1929 se neví!?! Až v roce 1930 napsáno o slavné pouti mládeže...*“ dosvědčuje, že byl učiněn doprostřed knihy až dodatečně, s velkým časovým odstupem. V Lidových listech z let 1927–1929 není o Hájku opravdu žádná zmínka, až v roce 1930 krátká noticka zmiňuje 3 000 poutníků a tábor katolického lidu a mládeže na prostranství před klášterem za vyšší účasti mužů a jinochů, než bylo o zdejším poutích obvyklé.⁵⁷⁾

53) NA Praha, fond ŘF, karton 118, i. č. 2618, opis paměti Josefa Mottla, kaplana na Kladně, doslov, s. 16.

54) SOKA Praha-západ, fond Franí úřad Tachovice, i. č. 63 – Korespondence, nečíslováno.

55) *Velkolepá manifestace katol. lidu a mládeže v Hájku*, in: Lidové listy, ústřední orgán Československé strany lidové, roč. V, č. 213, II. vydání ze dne 16. září 1926. Autor je podepsán jako sjezdový referent.

56) NA Praha, fond ŘF, kniha 31, s. 121.

57) *Manifestační pout' katol. mládeže a lidu v Hájku u Prahy*, in: Lidové listy, roč. IX, č. 213, II. vydání ze dne 16. září 1930.

Ve třicátých letech byl počet poutníků do Hájků stále vysoký, jak uvádí zpráva z hlášení pro kongregaci z roku 1934: „*Návštěva služeb Božích stoupá, i k sv. Svátostem lidé více přistupují, ovšem že většinou jen cizí poutníci. Tak o poslední hlavní pouti bylo přes 1 000 komunikantů, ale nebylo zpovědníků.*“⁵⁸⁾ Jak v té době převažoval zájem o pouťové atrakce před bohoslužbami, jsme si ukázali na policejním hlášení z Mníšku pod Brdy. Zdejší pouti na Skalku se v roce 1927 zúčastnilo okolo čtyř tisíců lidí, stánky si tehdy postavilo 40–50 trhovců, byl mezi nimi dokonce cirkus, kolotoče a houpačky.⁵⁹⁾ Poutě v Hájků zřejmě žádné doprovodné atrakce neměly, pamětníci (byly tehdy dětmi) si pamatují pouze stánky s občerstvením a sladkostmi a také s pouťovým zbožím v podobě křížků a obrázků. Poutě se v Hájků odehrávaly i přes celou válku, do kláštera se dokonce podařilo v roce 1943 zavést elektrický proud, rok poté telefon.⁶⁰⁾ Po roce 1948 už byla účast věřících na procesích a poutích všude násilně omezena, procesí se směla konat pouze v okolí kostela, a to ještě pokaždé na základě zvláštního povolení. Úřady vymýšlely různé překážky, jak nechtěnému shromáždění lidu zamezit. Například jako jeden z důvodů, proč procesí nesmí jít v roce 1951 v neděli po okresní silnici, je uváděn zdejší silný provoz!⁶¹⁾ Do Hájků se přesto putovalo až do roku 1949. Ještě dnes žijí mezi námi pamětníci, kteří se jako malé děti hájeckých poutí zúčastnili. Právě proto mne udivilo, že kromě svatých obrázků a již zmíněných barokních rytin a tisků se k poutím do Hájků nedochovaly žádné trojrozměrné upomínkové předměty. Nepodařilo se je najít ani v muzejních sbírkách, ani mezi žijícími účastníky poutí na základě cílených dotazů.

Klášteř v Hájků byl v roce 1950 pro poutníky na dlouhá léta uzavřen. Po roce 1989 byl sice znovu otevřen, ale zatím nebyl trvale obsazen řeholníky. Loreta zůstala naštěstí zachována, Madona se vrátila zpět na své místo, a tak může ona, postupně opravovaný klášteř i hájecká poutní cesta dál sloužit přichozím poutníkům.⁶²⁾ Tradice zdejších poutí byla obnovena právě proto,

58) NA Praha, fond. ŘF, karton 119, i č. 2619 – Zprávy podávané kapitulám a kongregacím.

59) SOKA Praha-západ, fond Praha venkov 1927–1942, karton 663, i. č. 513, sig. VII/20a.

60) NA Praha fond. ŘF, karton 119, i č. 2619 – Zprávy podávané kapitulám a kongregacím.

61) SOKA Praha-západ, fond Okresní národní výbor Praha-západ, i. č. 579, sig. 296/1 Průvody a procesí 1950–1953.

62) Přehled poutí a bohoslužeb je k nahlédnutí na: *Františkánský klášteř v Hájků* [online]. Dostupné z URL: <www.hajek.ofm.cz>, [cit. 9.5. 2012].

že potřeba slavností a duchovních obřadů přetrvává a člověka ovlivňuje i v době dnešní (obr. 5).

Obr. 5: Vítání účastníků Barokní pouti do Hájků před branou kláštera v květnu roku 2009. Foto autorka.

„IHR KRAMEN HAT DIE ERTRÄGLICHE GRENZE ÜBERSCHRITTEN!“

(Die Frequenz der Wallfahrten, deren Rückgang und
Verwandlung im Laufe von drei Jahrhunderten am Beispiel
der Wallfahrten nach Hájek bei Prag)

Der Wallfahrtsort Hájek (Waldl) bei Červený Újezd (Rotaujest) im Kreis Prag-West ist schon vor fast 400 Jahren entstanden. Es handelt sich um ein Franziskaner Kloster mit einer Loretokapelle, in der sich eine Kopie von Maria di Loreto befindet. Die Loretokapelle wurde im Jahre 1623 gegründet und seitdem kamen nach Hájek zahlreiche Wallfahrer aus allen Himmelsrichtungen, und zwar sowohl einzelne Pilger als auch organisierte Wallfahrerprozessionen. Die Wallfahrten fanden regelmäßig anlässlich der wichtigsten Marienfeste statt, die Besucherzahl stieg unter anderem dank der Ablasser, die zum ersten Mal vom Papst Urban VIII. verliehen wurden. Zur Popularisierung des Wallfahrtsorts trug vor allem die von Anfang an große Menge von herausgegebenen Drucken bei, die neben der Geschichte des Orts auch die Zeugnisse von hiesigen Mirakeln präsentierten. Die Anzahl der Besucher kann man im 17. und 18. Jahrhundert in den erhaltenen schriftlichen Quellen verfolgen, vor allem in den Stammbüchern des Klosters, im Buch bedeutender Besuche und im Buch der Gottesdienstordnung, später auch in der Korrespondenz und in den regelmäßigen Meldungen, die das Kloster alljährlich der Kongregation sandte. Ebenfalls in den Stammbüchern der benachbarten Pfarrsprengel sind vereinzelt Erwähnungen von den Wallfahrten nach Hájek zu finden. Die Ankünfte der Prozessionen aus den umliegenden Dörfern und Kleinstädten verzeichnete in ihren Rechnungen auch die sog. Kerzenfrau, die sich um die Beleuchtung der Loretokapelle und weiterer Altäre kümmerte.

Die Wallfahrten, die im 19. Jahrhundert stattfanden, sind sehr detailliert in den Memoiren des Prager Volkssängers und Drehorgelspielers František Hais (1818–1897) geschildert. Er hat die Vorbereitung und den Verlauf der Wallfahrt sowie den Konkurrenzkampf zwischen den einzelnen Prozessionsführern beschrieben.

Den Verkehr auf den Wallfahrtswegen bestimmten und beschränkten verschiedene Faktoren, zum Beispiel die Reformen von Joseph II., Naturkatastrophen (Missernte, Hungersnot, Hagelschlag), Kriege und Krankheiten, Verwaltungsanordnungen und schließlich die gewaltsame Schließung des Klosters im Jahre 1950. Nach 1989 wurde die Tradition der Wallfahrten nach Hájek bei Prag wiederbelebt, die Loretokapelle dient wieder den ankommenden Wallfahrern.

Deutsch von Alžběta Běličová